

18881

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

SMÅLAND

V.Torsås

20/8 1947

Nilsson, Alma, 1947

Svar på ULMA:s frågelista M 22 Jordens
fruktbarhet

19 bl.4:o

18881

1
So-az på prägelita M 22
Jordens fruktbarhet sänder välliden.

V. Torsås sk.

I Jordens fruktbarhet.

Från V. Torsås socken Småland.

Sagesman, uppvecklaren, född 1875.

1. Ja för mycket längre sedan i tiden hade folk
för se en helan hop på kånst-å, å ärenty-å
å gulen, för di skåne på grenn-å tåing
å då ståndande å-å. Di hö hövde
mat å jula-drecha på skrana, å måjja
(mura) å ja di satte mat ånne mat-å-
lan (matbordet), ått detta berodde nok
på åu gulens ångla skulle vålna
ått som detta kam i herding må.
(Ja. Trölyttis var detta aniktten) kan

ULMA 1881. Alma Nilsson. 1947
SMÅL. V. TORSÅS
Frgl. M 22

dock ej hevisas. Många tog det väl som
 en gammal sed och visste ej derför vad
 det skulle va bra för, men far och mor
 och far-a-fann (farfar) hade dö-år så, och
 ett brödfåll såde en ma ta seden = bruket
där en a/år — a' inte det en kommer.

Också fanns det många olika seder och det-
 sa borde brukas där de hörd hemma, och så
 gjorde en på sitt vis, och en annan på sitt.

Även dessa tjuvskär har jag tyvärr
 glömt endast ett ^{en} dessa kien jag nog snart
 åter-ge.

För att på gott och välbakat bröd
 cender hela året skulle upps-rahör
 smickras julaften. Man använde ju trä-
 rahör att raka ut glö-va-na (eldglöden)
 var den murade bakugnen med, och
 om dessa tjuvskärs julaften (detta utjö-
 des på dagen) fick man alltid bra bröd.

Waua bonna-bän-i wa ingen säu-
rynt räu på jula-dä (men lavade (legede))
ju ingen vidare mat dä, ä på so äts einte ke
jul, men ä bonna-bönä-nä, uikka ju
höfts i reter från doppet — Wälle wa bra för
den kanmande äringen ä obekant.

Midssommar. Några känthets om detta
ämne är icke bekant vid midssommar tid
men man hypulade (var hemlighet) med
muycke annat dä, sä stora möjli ketts fennas.

Ä är säkert man entruerade sig
muycke mera för, av grammas = Wable-a
-nas (de närhaende) hörd och värtli het
man gick och gjorde jempörelser mellan
dens eller dens akra (äkrar).

Kors ä ffärs (kors och tvärs) är ju e
gammat ord pråk, som träligen stäm-
mar från den tid dä man gick Kors Över

4
sena akra a° löckå (lyckor) = (mindre, entaka
akra) som laga utom det egentliga gå-
(går-det) för att skydda dem mot all slags
(slags) förgöring

Teke kyrktagen kvinna borde
helst inte gå någontans utom-hus, eller ta
någon i hämn, pänn (förrän) har tackat
prästen förrän prästen tagit henne i hand och
reut upp henne, vid kyrktagningen.)

Jag har icke hört någon säga, men av
den kända dam jag har om torsåsboarnes
mentalitet i gammal tid, är jag övertygad
om den he-l-ig-hedna-orena barnsängs-
kvinna icke borde gå över någon akra
för att i fästa hämn inte själv-ö kamma
te ska-l (till skada). Ringen känne ju kets
om inte männ löjning (ledning) djö-ät
(gjort) näst vackare-ty må, attän, alla
bräut ner, väntk Eldö-ning (yvelvård)

ildöng (jvel-dött djur). Jag har hört gamle be-
 rätta — i min barndom — att de ha gran-
 nar gräde ner reit/jvel-döda djur eller döda
 katter och kattungar, som man fört gjort av med, i
 grannes eller vännens akä (äker) eller på dennes
 ägor dels för att jvel slipa ha dena skälli-a
 (ohägliga — lika så oturliga) — saka på sina
 egna ägor, och samtidigt fanns det de som
 genom denna handling sökte överföra oturen
 till grannes ägor. Då käme skriva bra
 för en he-en kuinnfolka-menne att gå
 över täckat, detta för att i fästa käme inte
 skada sig jvel eller barnet, men kuinna
 i och för sig ansågs oren täme ha täckat
prätter (tills han tarit henne i hand vid kyrka
 tagnereu) är det ju enäjligt att även värt-
 ligheten kunde. La skada av hennes gång
 över skän (äkern). Bestämt kan sägas att den
he-a-na (hedna) kuinna prätades.

ULMA 18881. Alma Nilsson. 1947
 SMÅL. V. TORSÅS
 Fgl. M 22

Väretiden. II

ja det blev åtminstone ren skörd
om inte rågen gät i ax Urbeanus — omtant
sade man Blenda-dagen = den 27 maj) detta
namn fanns i gamla alme nackan nu hets
dagen Blenda —. Denna dag var ju k
dar senare men var välkänd så den dag
fruktvättarna upphört, och på vilken man
borde sätta bruna löror.

Hade inte rågen gät i ax då, så ble dö inget
nyl (nyl = nytt mjöl av årets skörd) u
Ola brok (Oulsmåne, och dö
ble dö les-mens-neng-a (åtminstone) en
ja-rå (swär-s) pärs jult dau (dö.)

Statiden är icke bekant.

Vid, och omkring midsommarnatten
fruktade man alltid frost, det var 3 nätter

7
jör och tre nätter efter midsommars som
kallas järn-nätter.

Det har förekommit att man tigit upp
mjöl i nätternas dö, och gått ut i rågåkrarna
samt med en oxe-törn medan sig har
ffan (twa) personer gått så äpp a° så u
ffsäu = den yta tömmen räckt öns — jö
ffä-ann jö (twa) naturligt vis. ja så
ha de gått a° was aü i råjen, a° jö° so°
uis fåu laxen te a° böja se, a° i a° må
dö° samma, ha daggen (daggen) fauet
tjy marken och axen som kanske redan
börjat buga sig mot marken — av kylen
har en blivit läuare och torrare sedan
vænet förnennit och man har ämmentas
försökt kydda den undan järn-nätter-
na. ja, detta har ju kemrat enträffa
även jö° andra tider t.ex vid regn
med stark åtföljande kyla. Om eld-

ULMA 1881. Alma Nilsson. 1947
SMÅL. V. TORSÅS
Fgl. M 22

ning obehag, här.

Vidare ridsydda tider

2000 när rågen rök, råk, (blommade)
da° var den mycket ömtålig för kyl.

Rågen hetänd dag fanns ej för denna,
dels var rågen möjuren sådd på olika
tider beroende på väderleken och dels hade
man olika sorters råg, vaxor inte alls råg
blommade samtidigt. Mycket feroiskt
gi på läget, var åkern högt kulören
eller låg nere i sogge-tå (Skuggi-å)
dal.

Ja man sökte skydda ärtor och vete 2.0 om
tiden mot kajor, kråkor och skator.

Det vanliga var alltså kläda ut en
gäbbe ella käreing — ja man stoppade
lite hö i t.ex. en pås hyxor och knöt sedan
nere end hyxans slut och lät di kärsne

reptamparna man knätet må hänge å
 dingla, sen fätes byxorna på en hörs
 träkors som man dragit ihop, och genar
 korsets fjär-må (Wär-må) drag man ärmarna
 till en gammal pålsaltröje, må skingret
 (skingret = sullen) ut. fjär-mån måste va
 något hö-a-lare (ut-talas som det skines)
 (= kortare) än tröjans ärmar för att få
 någon del av blusa å en lik som värka
 händer — ja så å den reita delen av
 ärmarna som ju saknade — einammä-
te känne veff-ta bort chyran (pågarnes).
Hudet så å ju övert på korsets högsta
 topp och var lixformat av en hö-lapp.
Hampeskötet betod enit av gamla
hampesäckar som man fått utrikes
 ifrån, må kopergörel i, j, sållan ku-a-
no. Hampen användes ej, eller för alldeles
 i hemmen. Hampesäckarna bratt

ju ganska fort sänder och kunde då bli
 lika till skö-ät (sköit = kjöl) till en
ärta-spöke och en kanske en till gjord
 hela kamppe-kärengen utå läcka
 gamla påsa (säckar).

De här korren med de läjje (pula) spöken
 sålles redan mer ganska djupt i jorden för att
trella håll (falla ankuell). De skyddade
 ganska bra, åtminstone förta tiden.

Imon parentes sået så användes
 sådana också vid ensamt liggande gårdar
 för att skrämna bort höken och även
 känen, från gården. Bävarspöket gick ej
 vara så högt, utan detta stötades mot
 mot en äjr-bärke (en-bruke) e. d. l.

Sammen på dessa spöken som skyddade
 åkrarna var också: kamppe-spöke, ärta-
spöke någon sade också fäjl-spöke.

De andre kalltes hökaspröke, å rävanspröke.

En kvinna som uti något särskilt otrevligt arbete kläes sig i de sånne lempor hon ädste brukte ursäktas sig med följande, om hon måtte visa sig för någon utantilltände: "Acha-na-me, ää ja, si ut som eä redit ärtaspröke i da, om skänds ja, — ändö dä inte å röt-mä-nad, — ja dä' kunde man ju ää aullig skändes. Dejs var ju en vils det är skilnad på lyggar och på t. ex skänd-mat, men talesättet var sådant och ord-språket — eller som de ää kallades orditö-ven flödade rikligt.

Och! Benämningen på ärta-spröken fr. föregående sida hade fler namn namnen föf-la-skänma.

Tillägget till svar 2 sidan 2 i frågelistan

Ansåg man att någon födjo-ät (förgjort) ens akra (åkrar) eller de blivna kända på något oförklarligt sätt anlitas vaurien någon skolk, som inte bara vunte såd och lot, utan som oftast kunde visa häcken då man som vatt framme (som begäut el-dodet.) något direkt ex för dagen kan ej ges om detta, men det har berättats om (sär (W) nabbo-a = heima-stu-bo-a (den när-boende = heis = hing = den andra stugan) som hade ett ho-ät (horn) i sidan mot hingarna (varandra) att den äjne djek a° sänkte (dränkte) en velt-drefta-d a° kaui i den avres bränn (brenn) för te a° kham ut vunnit. a° kine (di avre vunte ju ingana (ingenting) om, utan ho° folk a° på drocke a° all (det). ja te seit flät

ds

app lite to likes utö kätte-to-et, o' d' o' m' d'
di' ötte brämnen hette di' en käu d'ä-ä.

Vell-dreft-edf-en käu som inte hön-
de hemma i gården, utan va ble-en källa-
-döprakte ej hem) och var där för kammern på
dreft(dreft)= käu gick ä' drevf= hemlös).

Ues! Hade man tæret gårdens
käu kulle denna snart seknats.

Jag vill med dessa hennis ä' folkut vora
grannna och försökte skada sina ovän-
-ner, därför ä' man — kanske av egen
erfarenhet — ett ordpråk säger: "På sex
sjelv-ä' käu-ä' enu Anna.

Ja dessa har jag hört gamla berättat i
min barn dom.

Här föder ju hat. Efter sådana erfaren-
heter fortsatte nästa generation ä' hata och
skada grannen. Det har berättats om två
familjer med gamla nedärvda trätor

till sirt avdeles hänt från ä ta kål par
kenan ro (varandra) och vände sig till sirt
 till en klök, för att få hus-pre (hemfrid).
 Det meits so vad denna klök — en Min-
na) ordinerade har jag glänt, men hege
 familjerna skulle slå sitt af sätta-vann
 och — troligtvis sitt vren — på en
 sådan plats att hege huv hånen va
af son unge-na att gå över dette dag igen.
 Derritans skulle alla af sätta (tvätt)
 sig om på vann (handerna) i sitt å sam-
na vann. Detta påtogs skola hjälps
 men in litt (pen der ligt) no ck (no g) va
då sitt huv en bök som då-e (dag) ba ro
lite vitt an er — ja, Ve-tan er (helt hört ta
där efter). Jä nu grän na-de (tän kte)
man om dö ds pa det stod i för händ else
med or di na ti onen u g va då då va
för slags (slag) = vad dette bet y d de

Stål ansågs som ett ihjellsmedel mot
all slags dare-li-ker (leppre trandam
 och förgöring) detta-stålet, troddes be-
 rätta denna egenkap emedan det fun-
 nits stål i de spikar som anhöret på
 Gallegata drevos genom järn händlar.

Något talesätt om frukthar jord
 finnes ej men l'ä-ä om skienå (shager)
Acddägles (acddeles) pinne söcknamärket
 (söcknamärket) te tö-ä-söcken (torsås-söcken)
 men utan-söcknas (utan söcken) leggä
tre små gära-bita (= delar av en törs gärd)
 som heta nyttorp (= nytt torp) om dessa
 gårdar sadets ut de på grund av sin
skienå (magra) törre, och steniga jord: "kasta-
 de ä" (av) se en bonne vart annat år.
 Också ett slags sökutning. Någon
 annan lär ej ha funnits.

Gärahit (mindre gård) sådana fanns det
 gott om i V. Torsås på 1880 talet som jag
 själv minnes. Dessa gära-bita voro
utbrö-te-no (ut brutna) från en större gård
 och tillkomme genom arv. I en familj där
 ju alltid äldste sonen om sådan fanns köpte
 denne — och hade förmåns rätt till för-
 äldra gårdens, men kunde han ej lösa ut
 (skaffa pengar till de andra syftningens arv)
 bruktes så att åtminstone någon av hans
 (de andra) fick en jöra-bit, vid någon ut-
 skift, eller någon del som ansågs lämplig
 att lägga en liten ny gård på, eller s. k.
 torp. Sådana kallades oftast gära-
bita. Talades redan efter hand en dylik
 gård (= småbruk) sade man om köparen
 att han ha köpt se en liten gära-bit
 o' då känne den var här eller där.
 Lite längre fram i tiden när folket

började resa dels till Norrlandsbanan
 på perronvärsarbete och dels till samma te-
 gellbruk i Skåne eller till betfältet i Skåne
 där man förtjänade lite mera, såde man
 om dessa gärahita att en känne varken
leva ella då po däm, pö fick en mäjt
vis so mäen så, so en peck te brö föda
so sakkt (svakt) en ju ente hät (ihjäl),
onen en känne då ente leva po däm.
 Ätså skälle då va en slas pläjs-ri
a va ajarens (ä'gande) te en lökken,
då en ente skälle ed mä a varken
leva ella då.

En för den växande grödan farlig
 period var ju hela röttningsperioden
 och särskilt den s. k. persekvekan
 vilken också kallades frunterners
vekan, under denna period
 kunde den grammatiska väring gå till
 spillo, en kvenfolkens drack för
på lörenså-uis för måtet kaffe,
på sena namndans-gille, li sen
släppte för måtet utå ett ejo-ma
(egna = vren), eller också kände
di ge se te å lipa (gräta) te den nju
-milda grad, så hele hemlen
va målen, å då iriskvade.
Do och folk å ensade om då
ente skulle hatta (hålla opp) må
regnarett, å djor då ente då, så
sa di — bara på lörenså för

19
(kännt) äū vi fä° djöro som poek
djö-ö (gös) på° bilaud = utrikes.
Va da° fö° ma°?

je vi fän läta vän hänas
(fäs läta det hänas-göro som
det viū.) Man sade öksö° äū det
reymar sa-söf = säser = kännt)

Ordet sa° lades ofta till som ett
hays bekräftelse på° det sagda.

Bötmånader

Dä° fick ena vävar ligga ute till blek-
ning ty dä° rättes (rättnade) dessa
och blev a mora.